

Program konference

12. 6. 2025, PdF MU – RUV

O významu a roli jazyka ve vzdělávání: kurikulární a didaktické pohledy

10:00–10:20 Zahájení konference

doc. PhDr. Simona Koryčánková, Ph.D. (děkanka PdF MU)

prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed. (proděkan pro výzkum a akademické záležitosti PdF MU)

Plenární přednášky

10:20–10:50 Vzdělávání v mateřštině v kontextu digitální globalizace a polykrize: proč na něm záleží?

doc. PhDr. Stanislav Štěpáník, Ph.D. (PdF UP Olomouc)

V době digitální globalizace, kdy tok informací, pracovní, ale i osobní styky nebo třeba výměna poznatků stále častěji fungují v dominantních světových jazycích, a polykrize, tedy souběhu hned několika zlomových okamžiků, jako jsou válečné konflikty, změna klimatu, nárůst populismu, dezinformací a autokracie, růst socioekonomických nerovností aj. je otázka role vzdělávání v mateřštině nanejvýš aktuální – a tuto aktuálnost ještě zintenzivňuje nástup a rozvoj systémů generativní umělé inteligence a vůbec značná technologizace našeho života ve všech možných aspektech. Důležité jsou v tomto kontextu několiké motivy, např. závažnost rozvoje kognitivních schopností a komunikačních dovedností pro porozumění sama sobě, sobě navzájem a světu okolo, jazyková rozmanitost a vícejazyčnost jako jeden z prvků zachování a rozvoje kulturního kapitálu, osobnostní rozvoj jedince v jazyku a prostřednictvím jazyka pro udržitelnost života osobního i kolektivního. Právě o těchto motivech v kontextu kurikulární teorie hodlám během ve svém vystoupení uvažovat.

10:50–11:20 Rola psaného jazyka ve vzdělávání

doc. PaedDr. Martin Klimovič, Ph.D. (PF PU v Prešove)

Štruktúra nového kurikula základného vzdelávania na Slovensku vo vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia (2023) vytvára predpoklady na posilnenie roly psaného jazyka vo vzdelávaní. Cieľom príspevku je z pozície spolutvorcu národného kurikula poukázať na existujúce a ďalšie možné problémy realizácie nového kurikula v praxi základných škôl. Sekundárnym cieľom príspevku je ozrejmiť možnosti uchopenia písania v škole ako nástroja komunikácie (diferencovaného podľa cieľa, adresáta a komunikačnej/edukačnej situácie) a písania ako prostriedku stimulácie kognície učiaceho sa (diferencovaného podľa funkcie naprieč kurikulumom základného vzdelávania).

11:20–11:30 Diskuse

11:30–12:00 Vzdělávání v kontextu jazykové diverzity: Od monoligvismu k jazykové pluralitě
Mgr. Miroslav Janík, Ph.D. (PdF MU, Univerzita v Trevíru)

Současné pojetí vícejazyčnosti ve vzdělávání – ať už v kontextu výuky prvního jazyka, druhého či cizího jazyka či nejazykových předmětů – často zachází s jazyky, jako by byly statické a homogenní. Většina koncepcí výuky jazyků se nejvíce rozvíjela ve 20. století v souvislosti s nacionální ideologií, která předpokládá monolingvní žactvo se shodným prvním jazykem a jazykem vzdělávání. Cizí, resp. druhé jazyky byly pak vnímány jako zcela odlišné entity, které si žáci a žákyně osvojují chronologicky, krok za krokem. V tomto duchu jsou vzdělávací politikou dodnes formulována pravidla pro používání jazyků ve školách – tedy co má být vyučováno v jakém jazyce. V současné době je však toto statické pojetí jazyků zpochybňováno, a to zejména v souvislosti se zvyšující se jazykovou diverzitou (někdy označovanou jako „super-diversity“). V důsledku migrace, volného pohybu osob a technologických inovací začaly dříve izolované etnolingvistické komunity vstupovat do vzájemného kontaktu, působit na sebe a měnit způsob komunikace. Jazyky se tak stávají flexibilními, fluidními a vzájemně propojenými. Proto se myšlenka, že lze ve škole vyučovat homogenní skupinu žáků a žákyň, která je na počátku monolingvní, stává dlouhodobě neudržitelnou. Je tudíž zapotřebí takových výukových přístupů, v nichž jsou nejen zohledněny komplexní jazykové praktiky vícejazyčných žáků a žákyň, ale jsou i využívány nejen při jejich jazykovém vzdělávání, ale i při integraci obsahů a jazyků, propojování vzdělávacích obsahů se zkušenostmi žáků a žákyň a zvyšování míry jejich participace na výuce.

12: 00–12:30 Výuka cizího (anglického) jazyka v 21. století – mnohvrstevnatý, plurilingvní a dynamický kontext

PhDr. Eva Skopečková, Ph.D. (FP ZČU Plzeň)

Jazyk můžeme na jedné straně vnímat jako zcela přirozený nástroj sloužící především jako prostředek lidské komunikace. Zároveň se však jedná o „nesporně nejsložitější a nejbohatší známý systém mající mnoho stránek, a tedy i možností přístupů k jeho chápání“ (Čermák, 1997, s. 18). Vstoupí-li do hry otázka komunikace v různých jazycích, a nakonec i možnosti, jak si tento bohatý komunikační systém osvojit či ho naučit, dostáváme se do oblasti výuky cizího jazyka – tedy do dimenze ve své podstatě mnohvrstevnaté, dynamicky se vyvíjející a mezioborové. Cílem tohoto příspěvku je zaměřit se na výzvy spojené s touto komplexností výuky cizího (anglického) jazyka v současné době, posun k plurilingvnímu pojetí výuky jazyka, její reflexi na kurikulární úrovni a s odvoláním na výsledky šetření na FPE ZČU v Plzni poukázat na některé z mnoha výzev, které se zde otevírají s rolí mateřského i cizího jazyka ve výuce.

12:30–12:40 Diskuse

12:40–13:30 Obědová přestávka

13:30–14:55 Tematická sekce: Jazyk z pohledu oborů a jejich didaktik

Několik poznámek o mohoucnosti jazyka

doc. PhDr. Jasňa Pacovská, CSc. (FPHP TU v Liberci)

Drobný příspěvek je míněn hlavně jako vyjádření radosti z volby tématu konferenčního setkání. Koncentraci pozornosti oborových didaktiků na význam jazyka ve výuce vnímám jako potvrzení relevance kognitivního přístupu k jazyku. Tato orientace překračuje hranice lingvistiky a vyzývá k zájmu o kultivované dorozumívání (mluvenou i psanou formou) provázané se schopností naslouchat a podněcuje k přemýšlení a k vlastní tvorbě, což v době sociálních sítí a často nekritické adorace umělé inteligence není málo. Konkrétními příklady ilustruji tento vzácný jazykový potenciál.

Bilingvní a multilingvní disciplinární gramotnosti

doc. Mgr. Světlana Hanušová, Ph.D. (PdF MU)

Ve svém příspěvku budu roli jazyka ve výuce nahlížet z perspektivy tzv. disciplinárních gramotností. Tyto gramotnosti definovali Shanahan a Shanahan (2008) jako pokročilé gramotnosti, které jsou vázány na konkrétní obor. Vycházejí přitom z přesvědčení o úzkém propojení oborových obsahů a jazyka, přičemž jazyk slouží jako prostředek vytváření znalostí i jejich komunikace. Všechny školní předměty zahrnují socializaci žáků nejen do oboru, ale i do jazyka, který je pro obor charakteristický a nezbytný. V současné době je zdůrazňován také dvoujazyčný či vícejazyčný aspekt školní výuky, tedy možnost osvojit si oborové gramotnosti ve více jazycích. Typickým příkladem takové výuky je CLIL (Content and Language Integrated Learning). Dvojazyčnými a vícejazyčnými disciplinárními gramotnostmi rozvíjenými v rámci CLIL se zabývá i COST Action s názvem CLILNetLE, jejíž dosavadní výsledky krátce představím v závěru příspěvku.

Bilingvní a multilingvní disciplinární gramotnosti a jejich hodnocení na příkladu historie, přírodních věd a matematiky

Mgr. Jana Zerzová, M.A., Ph.D. (PdF MU)

Příspěvek naváže na příspěvek doc. Hanušové o bilingvních a multilingvních disciplinárních gramotnostech (BMDLs) a představí konstrukt kognitivních diskursivních funkcí (CDFs, Dalton-Puffer, 2013), který tvoří základ pro tvorbu deskriptorů BMDLs v síti COST Action (CA 21114) CLILNetLE (CLIL Network for Languages in Education). Konstrukt je založen na sedmi typech funkcí, z nichž každá vychází z komunikačního záměru týkajícího se znalostí obsahu. CDFs lze tedy chápat jako jazykové vzorce, které vykrystalizovaly v reakci na opakující se situační požadavky v kontextu opakujících se účelů komunikace (Dalton-Puffer, 2013, s. 231), přičemž tyto situační požadavky a komunikační kontexty se napříč jednotlivými disciplínami a z nich vycházejícími školními předměty liší. Proto budou představeny vybrané příklady deskriptorů pro úroveň B1 a B2, a to ze tří disciplín: historie, matematiky a přírodních věd ve formátu: kognitivní diskursivní funkce (CDF), deskriptory úrovně B1 a B2, příklady učebních situací pro 2. stupeň ZŠ a SŠ, návaznost na kurikulum, klíčový jazyk.

Odborná terminologie ve výuce biologie: hovoříme stejnou řečí?

RNDr. Martin Jáč, Ph.D. (PdF UP v Olomouci, PdF MU)

Příspěvek bude zaměřen na problematiku využívání odborné terminologie ve výuce přírodopisu na druhém stupni základních škol a biologie na středních školách. V kontextu modelu psychodidaktické transformace obsahu, který rozlišuje objektivní, intersubjektivní a subjektivní modalitu existence obsahu, budou s využitím didaktických kazuistik zpracovaných metodikou 3A prezentovány konkrétní příklady práce s odbornou biologickou terminologií ve školní výuce. Diskutovány budou příklady nepřiměřeného zatížení výuky odbornou terminologií, chybného využívání odborné terminologie vedoucího ke vzniku žákovských miskoncepcí a také příklady didaktických formalismů, které ve svém důsledku mohou vést k vyprazdňování vzdělávacího obsahu. Příspěvek bude současně zasazen do kontextu revizí vzdělávacího obsahu oboru přírodopis v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání.

Jazyk jako nástroj porozumění: Revize vyjadřování ve fyzice s využitím AI

Mgr. Tomáš Milář, Ph.D., Mgr. Jan Čech, Ph.D., prof. RNDr. Jan Novotný, CSc., RNDr. Jindřiška Svobodová, Ph.D. (PdF MU)

Vágní jazyk fyziky v učebnicích a výuce je jedním z hlavních zdrojů žákovských miskoncepcí. Výroky jako „energie se spotřebovala“ nebo „teplo proudí“ sice „zní správně“, ale žákům poskytují zavádějící modely reality a znemožňují skutečnou konceptuální změnu. Výzkumy v oblasti kognitivní psychologie ukazují, že k učení dochází především tehdy, když se přeuspořádají významové vztahy mezi pojmy – a právě jazyk hraje v tomto procesu klíčovou roli. Nejde jen o jazyk učitele, ale především o jazyk učebnic a dalších vzdělávacích materiálů,

kteře musí být sémanticky korektní a logicky konzistentní. V příspěvku představíme projekt revize jazyka fyziky založený na logické analýze výroků pomocí Transparentní intensionální logiky (TIL) a využití umělé inteligence pro detekci a korekci problematických formulací. Naším cílem je vyvinout systém jazykových pravidel, který bude zároveň fyzikálně přesný, didakticky přiměřený a psychologicky podpůrný – a který pomůže vylepšit jak jazyk výuky, tak i jazyk učebnic. V našem příspěvku shrneme hlavní problémy, přístup projektu a ukázky konkrétních korektur.

Kultura jazyka mezi minulostí, přítomností a budoucností

Mgr. Milan Hes, Ph.D. (FP TUL v Liberci)

Příspěvek se z didaktické perspektivy zaměřuje na jazyk historie, na komunikaci, jež propojuje minulé se současným a budoucím. Společensky zásadní (ale i tradiční) součástí komunikace o minulosti je školní dějepis. Právě jazyk ve školním dějepisu sehraává ústřední roli. Je rozhodujícím nástrojem k analýze i rozvoji historického vědomí žáků, je nepostradatelným klíčem k žakovským prekonceptům, je podnětem k objevování i propojování poznatého. Historicky myslet znamená klást (si) otázky – verbalizovat stopy minulosti. Specifickou kompetencí rozvoje historické gramotnosti je schopnost verbalizovat neverbální (ikonografické) zdroje informací. Jen díky dobře položeným otázkám, jimiž historická komunikace začíná, lze (znovu) představit aktualizované příběhy minulosti v naší současnosti. Zvládnutým jazykem se z původně minulého (historického) stává v porozumění něco nového. Minulost prostřednictvím jazykové komunikace ožívá, školní dějepis má (znovu, opět či stále...) význam pro současnost.

14:55–15:10 Přestávka

15:10–16:30 Tematická sekce: Jazyky v kurikulárních a didaktických souvislostech

Co (ne)říká kurikulum: Výuka českého jazyka mezi řádky očekávaných výstupů

Mgr. Kateřina Hálová (FHS UTB ve Zlíně)

Příspěvek se zabývá srovnáním očekávaných výsledků učení (výstupů) v oblasti výuky českého jazyka v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) mezi verzemi z roku 2021 a revidovanou verzí z roku 2025. Analýza se zaměřuje na proměny pojetí jazykového vzdělávání, zejména na to, jak je v jednotlivých verzích a stupních zdůrazněn jazykový systém a rozvoj komunikačních dovedností, kde se obě roviny vzájemně doplňují, spolupracují či jsou naopak preferovány samostatně. Dále je pozornost věnována srovnání očekávaných výsledků učení mezi prvním a druhým stupněm ZŠ ve verzi 2025, s důrazem na jejich vzájemnou návaznost, konzistenci formulací, obsahovou koherenci a jejich kooperaci v celkovém kurikulárním rámci. Prezentace vychází z detailního rozboru kurikulárních dokumentů a relevantní odborné literatury, klade si za cíl upozornit na klíčové změny a tím přispět k širší diskusi o dalším směřování didaktiky českého jazyka v rámci českého školství.

Podoby jazyka v učebnicích pro první stupeň ZŠ: vizuální a textové reprezentace učiva o vlasti

doc. PhDr. Marcela Janíková, Ph.D., Mgr. Jana Vašíková, Ph.D., Mgr. Marie Pavelková, Ph.D. (FHS UTB ve Zlíně)

Jazyk má v učebnicích multimodální charakter, vzdělávací obsah je zprostředkován verbálně i vizuálně. Obrazy jsou mnohdy opomíjeným prostředkem, ale jsou silným komunikačním nástrojem. V procesu učení se omezují abstrakci a mají vliv na jeho kvalitu ve smyslu porozumění a zapamatování. Z aktuálních výzkumů vyplývá, že roste počet i složitost vizuálií v učebnicích pro první stupeň ZŠ a stávají se mnohdy ústředním prvkem komunikace učiva. Cílem příspěvku je identifikovat, jak je učivo o vlasti prezentováno v učebnicích Vlastivědy skřze vizuálie a text s nimi spojený. Čím tyto obrazy přispívají k rozvoji národní identity a jaké diskurzivní strategie se objevují ve vizuáliích v učebnicích vlastivědy při utváření představy o vlasti. Vizuálie a k nim náležící text ve vybraných tématech byly analyzovány pomocí induktivní tematické analýzy (Braun & Clarke, 2022). Výzkumný

vzorek tvořilo 9 učebnic Vlastivědy pro 4. ročník ZŠ s celkovým počtem analyzovaných vizuálií 1119. Z dílčích výsledků výzkumu vyplývá, že navzdory revidovanému státnímu kurikulu, které je kompetenčně zaměřené, jsou učebnice stále kognitivně přetíženy. Učivo o vlasti je reprezentováno skrze vizuální symboly (na úrovni národní – regionální – prostorové), diskurzivní strategie a kulturní a sociální diverzitu.

Specifika, přednosti a rizika kooperativní výuky při výuce cizího jazyka

Mgr. Zuzana Vykoukalová (FPHP TU v Liberci)

Příspěvek představuje vybrané výsledky výzkumné sondy zaměřené na komparaci kooperativní a frontální výuky při zprostředkování španělštiny jako cizího jazyka studentům učitelských oborů. Poukazuje na skutečnost, že zařazení kooperativní výuky do didaktické praxe s sebou přináší specifické výzvy, se kterými musí počítat nejen začínající, ale i zkušený vyučující. Představuje bonusy i rizika kooperativního a frontálního způsobu práce, diskutuje hlavní didaktické zásady pro dosažení optimálních výsledků při výuce španělštiny jako cizího jazyka jak z pohledu studentů, tak i vyučujících.

Vnímání souvislostí a významů frazeologických spojení u studentů oboru učitelství pro 1. stupeň

PhDr. Věra Vykoukalová, Ph.D. (FPHP TU v Liberci)

Příspěvek představuje metodologii, pojetí a vybrané výsledky aktuálního výzkumu zaměřeného na vnímání souvislostí méně užívaných obrazných frází u studentů oboru Učitelství pro 1. stupeň. Jsou sledovány a komentovány preference respondentů ve výběru frází, jejich myšlenkové postupy a diskutovány příčiny volených alternativ. Zjištěná fakta jsou vnímána a hodnocena na pozadí kognitivní lingvistiky. V neposlední řadě jsou zvažovány různé možnosti zprostředkování tematiky obrazně pojatých slovních spojení žákům (studentům) a hledány způsoby kognitivně zaměřených didaktických přístupů práce s metaforickými kontexty.

Kultivace jazyka a jeho reflexe u studujících v programu Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Mgr. Bc. Klára Březinová (PdF MU)

Příspěvek představí možnosti kultivace jazykového vyjadřování studujících v programu Učitelství pro 1. stupeň základní školy během jejich profesní přípravy na vysoké škole. Referát nabídne možné efektivní přístupy k rozvoji mluveného jazykového projevu. Z povahy profese vyučujících na 1. stupni základní školy je totiž úroveň komunikace a její uvědomělé přizpůsobování dané komunikační situaci zásadní nejen z hlediska role vyučujících jako mluvních vzorů, nýbrž také pro utváření bezpečného a rozvoj podporujícího třídního klimatu. S ohledem na revizi Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání bude zdůrazněna role vědomé, systematické a zároveň autentické reflexe a práce s vlastním prožitkem.

Didaktika češtiny perspektivou nenásilné komunikace

Mgr. Adam Veřmiřovský, Ph.D. (PdF MU)

Příspěvek se zaměřuje na konkrétní příklady obsahu vzdělávání v oboru český jazyk a literatura, které jsou rozvíjeny v souvislosti s principy nenásilné komunikace (NVC). Ukazuje možnosti organického propojování komunikačního, jazykového a literárního obsahu s dovednostmi spojenými s porozuměním sobě i druhým, nasloucháním a vyjadřováním potřeb. Zdůrazňuje přínosy i nebezpečí tohoto přístupu nejen pro jednotlivce, ale také pro vztahovou dynamiku ve třídě, ba škole. V duchu strukturalistického uvažování se příspěvek dotýká vztahů uvnitř celku — mezi vyučujícími, žákyněmi, žáky — a ukazuje, jak může nenásilná jazyková výuka přispívat ke sdílení smyslu, k rozvoji autoregulace a postupnému prohlubování sebeuvědomění.